

ΝΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

Το Ημερολόγιο
της Μικρασιατικής
Εκστρατείας

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

Η Δίκη των Εξ

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ: Η ΔΙΚΗ ΤΩΝ ΕΞ

ΝΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

Το Ημερολόγιο
της Μικρασιατικής
Εκστρατείας

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

Η Δίκη των Εξ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιογραφίες / Ντοκουμέντα

Νίκος Βασιλικός, *Το Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*

Επιλεγόμενα: Βασίλης Βασιλικός, *Η Δίκη των Εξ*

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Κεχαγιόγλου

Διόρθωση: Ευαγγελία Δημητριάδου

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη),

Νίκος Βασιλικός και Βασίλης Ν. Βασιλικός, Αθήνα 2017

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Νοέμβριος 2018

Κ.Ε.Τ. Β615 Κ.Ε.Π. 655/18

ISBN 978-960-16-7758-3

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΡΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β΄ ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΡΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

<i>Αντί προλόγου</i>	9
--------------------------------	---

Νίκος Βασιλικός

Το Ημερολόγιο της Μικρασιατικής Εκστρατείας

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ: 1918	21
ΕΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ: 1919	27
ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ: 1920	32
ΕΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ: 1921	57
ΕΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ: 1922	141

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Βασίλης Ν. Βασιλικός

Η Δίκη των Εξ

Πρόλογος	215
Ενστάσεις	216
ΠΡΩΤΗ ΠΡΑΞΗ: Μάρτυρες Κατηγορίας	223
ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΡΑΞΗ: Μάρτυρες Υπερασπίσεως	271
ΤΡΙΤΗ ΠΡΑΞΗ: Απολογίαί	292
[Επίλογος]	311

Ο Νίκος Βασιλικός, στρατιώτης στον πόλεμο του 1940-41, με τα δυο του παιδιά, Βασίλη και Έλσα. (Από το αρχείο του Νίκου Βασιλικού)

Αντί προλόγου

1971. Από το 1967 στο Παρίσι, κύριο τόπο διαμονής στα χρόνια της αυτοεξορίας μου, έχω κρατήσει μια διεύθυνση σε άλλου όνομα, Γάλλου εν προκειμένω, όπου λαβαίνω την αραιή αλληλογραφία μου με τους γονείς απ' την Ελλάδα. Εκείνο τον Νοέμβριο του '71, προς το τέλος του, έφτασε ένας φάκελος («συστημένος») που έπρεπε να τον παραλάβει ο ιδιοκτήτης του σπιτιού, αυτοπροσώπως. Ο διανομέας δεν μου τον έδινε γιατί η δική μου άδεια παραμονής δεν αντιστοιχούσε στο όνομα του παραλήπτη του φακέλου. Αποστολέας ήταν ο πατέρας μου. Μάταια προσπάθησα να εξηγήσω στον διανομέα ότι ο φάκελος προοριζόταν για μένα. Σαν τυπικός Γάλλος που σέβεται το απόρρητο της αλληλογραφίας, μου είπε πως λυπόταν πολύ, καταλάβαινε την ιδιαιτερότητα της περίπτωσης μου, αλλά έπρεπε να υπογράψει ο Pierre Creissard, όπως ήταν το όνομα του φίλου που μας είχε παραχωρήσει δωρεάν την γκαρσονιέρα του των 45 τετραγωνικών. Ο Pierre συχνά απουσίαζε σε ταξίδια στην επαρχία ως αντιπρόσωπος μιας φαρμακευτικής εταιρείας, κι όπως τότε δεν υπήρχαν τα κινητά τηλέφωνα, του άφησα αρκετά μηνύματα, στο σπίτι όπου έμενε ο ίδιος, στους abonnés absents (απόντες συνδρομητές), μια «γαλλική πρωτοτυπία» (όπως ακριβώς υπήρξε και η περίφημη «exception culturelle»): σε ενημέρωναν διά ζώσης για τα τηλεφωνήματα που είχες κατά την απουσία σου, σου λέγαν το όνομα, την ημέρα, την ώρα και τον λόγο της κλήσης και το νούμερο –αν το άφηνε– εκείνου που σε είχε καλέσει.

Περνούσαν οι μέρες, είχαμε μπει στον Δεκέμβριο, το Παρίσι στολιζόταν για τις γιορτές και ούτε φωνή ούτε ακρόαση από τον φίλο μου. Είχα πιάσει με το χέρι μου τον φάκελο, ήξερα πως δεν είναι βιβλίο, γιατί δεν είχε το σχήμα του, έμοιαζε όμως με κάτι σαν άλμπουμ, και είχα πλαντάξει από την περιέργεια να δω τι μου είχε στείλει ο αγαπημένος μου πατέρας, ως «συστημένο» για πρώτη φορά στην τετραετία που είχε ήδη περάσει.

Και το θαύμα εγένετο λίγο πριν γεννηθεί ο Χριστούλης. Αυτήν τη φορά ο Pierre είχε βρεθεί στις εξωχώριες γαλλικές κτήσεις (Dom-Dom), γι' αυτό και άργησε τόσο πολύ να επιστρέψει. Φοβόταν μήπως είχε πια επιστραφεί ο φάκελος. «Τη γλιτώσαμε για τρεις μέρες» μου είπε περήφανος έξω από το ταχυδρομείο πριν μου τον δώσει. Δεν τον άνοιξα μπροστά του. Πήγα σπίτι του, όπου έμενα, κι εκεί...

Ήταν το ημερολόγιο που σε λίγο θα διαβάσεις, αναγνώστη. Ο πατέρας μου, θυμόμουν, είχε αναφερθεί κάνα δυο φορές σε αυτό. Ότι είχε κρατήσει ημερολόγιο από τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Αλλά πολύ στο φλου. Δεν μου το έδειξε ποτέ, ούτε η μητέρα μου το είχε δει κι ούτε καν ήξερε πού βρισκόταν. Και να τώρα, το κρατούσα στα χέρια μου, σε δερματόδετο παραλληλόγραμμο λεύκωμα, χειρόγραφο, καθαρό, αντιγραμμένο από τις σημειώσεις του στο μέτωπο, το πρώτο μισό το 1923 και το άλλο μισό, όπως γράφει ο ίδιος, το 1935 στη φυλακή, καταδικασμένος, πριν συλληφθεί, ερήμην εις θάνατον για την αποτυχημένη επανάσταση υπέρ του Ελευθερίου Βενιζέλου ως ηγετική μορφή της Δημοκρατικής Άμυνας Καβάλας.

Έμεινα κόκαλο διαβάζοντας την προσθήκη στην πρώτη του άγραφη σελίδα που προηγείται της επίσημης αφιέρωσης του 1923:

Στον λατρευτό και μονάκριβο γυιο μου Βασίλη, που φάνηκε όχι απλώς αντάξιος του πατέρα του, αλλά και τον ξεπέρασε, χαρίζω το παρόν πολεμικό μου *Ημερολόγιο* εις ένδειξιν απε-

ράντου στοργής, που θα τον αγκαλιάζει η φτερουγίζουσα ψυχή μου στοργικά και μετά τον θάνατό μου.

Αθήνα 18 Νοεμβρίου 1971

[Επέτειος των γενεθλίων του]

Ο πατέρας του

N. Βασιλικός

Τότε στο Παρίσι, η αριστερή ιντελιγκέντσια του ΚΚ Εσωτερικού αποτελούνταν από τον Νίκο Πουλαντζά, τον Φίλιππο Ηλιού, τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά, τους τρεις Δημήτρηδες (Ραυτόπουλο, Δεσποτίδη, Σπάθη), τον Γιώργο Σεβαστίκογλου και, τον νεότερο όλων, τον Θόδωρο Πάγκαλο. Είπα στον Θόδωρο ότι ο πατέρας μου μου έστειλε το χειρόγραφο ημερολόγιό του από τη Μικρασιατική Εκστρατεία, όπου υπηρέτησε ως απλός φαντάρος για τέσσερα συναπτά έτη, κι εκείνος με ρώτησε αν θα μπορούσε να το διαβάσει. «Έχω ένα και μοναδικό αντίτυπο» του είπα «και ο πατέρας μου δεν έχει αντίγραφο. Δεν θα βγει από το σπίτι μου. Κι αν θέλεις μάλιστα, σου υπόσχομαι ότι, αν μου αρέσει, θα σου το δακτυλογραφήσω».

Όπως κι έγινε. Είχα το δακτυλόγραφο και το πρωτότυπο, και τα διάβαζα παράλληλα για να εντοπίσω τυχόν παραλείψεις ή λάθη. Η δακτυλογράφηση ήταν άψογη. Κι ο Θόδωρος συμπλήρωσε: «Τώρα ξέρω από πού κληρονόμησες το μικρόβιο της λογοτεχνίας». – «Αλλά κι ο πατέρας του πατέρα μου, ο Βασίλειος, από τον Θεολόγο της Θάσου, ήταν κι αυτός πρακτικός γιατρός-ποιητής. Πέθανε νέος, μόλις 38 ετών. Ούτε ο πατέρας μου που ήταν τότε 11 ετών πρόλαβε καλά καλά να τον γνωρίσει». – «Κι εγώ δεν γνώρισα τον δικό μου παππού». – «Απ' τον οποίο κληρονόμησες κι εσύ το μικρόβιο της πολιτικής» του λέω.

Εκείνη την εποχή, και ενώ συμπληρώνονταν 50 χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή, κυκλοφόρησε ο δίσκος *Μικρά Ασία* με υπέροχους στίχους του Πυθαγόρα και μουσική του Απόστολου

Καλδάρα, με τις φωνές δύο αγνώστων τραγουδιστών σε εμάς τους ημιγκρέδες, του Γιώργου Νταλάρα και της Χαρούλας Αλεξίου. Το τραγούδι με τον στίχο «Η Σμύρνη, μάνα, καίγεται...» με είχε συναρπάσει. Επιηρεασμένος από το ημερολόγιο του πατέρα μου κι από αυτό τον δίσκο, βάλθηκα να μελετώ τα πρακτικά της Δίκης των Εξ, που μου είχε χαρίσει δύο χρόνια νωρίτερα, στη Γενεύη, ο Αλέκος Λεβίδης. Είχα γνωρίσει τον Αλέκο και τη γυναίκα του την Ειρήνη μέσω του κοινού μας φίλου Δημήτρη Δεσποτίδη. Τα πρακτικά της πολύχροτης εκείνης δίκης που κατέληξε στην εκτέλεση των έξι που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τη Μικρασιατική Καταστροφή (Δημητρίου Γούναρη, Νικολάου Θεοτόκη, Γεωργίου Μπαλτατζή, Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, Νικολάου Στράτου και Γεωργίου Χατζηνανέστη) υπήρχαν σε έναν τόμο περίπου 700 δίστηλων σελίδων, έκδοση της εφημερίδας *Πρωία*. Ο Αλέκος είχε ένα και μοναδικό αντίτυπο, κληρονομιά από τον παππού του, τον εκτελεσμένο, τον αρχιστράτηγο της ήττας Γεώργιο Χατζηνανέστη, και μου το χάρισε λέγοντας πως ίσως κάποια μέρα μού φανεί χρήσιμο για κάτι που θα ήθελα να γράψω. Πήρα τον τόμο, τον ευχαρίστησα και, δυο χρόνια που τον είχα, ούτε καν τον είχα ξεφυλλίσει.

Όσπου, στη Ρώμη όπου είχα πλέον εγκατασταθεί το 1972, μετά το Δυτικό Βερολίνο, πάλι με υποτροφία για εξόριστους συγγραφείς, αυτή τη φορά με τη διαμεσολάβηση του φίλου μου Ίταλο Καλβίνο, έπεσα με τα μούτρα στην ανάγνωση των πρακτικών, και τότε μου γεννήθηκε η ιδέα: η Μαργκερίτ Ντυράς δούλεψε για τις Δίκες της Μόσχας, η Σούζαν Σόνταγκ για τις δίκες του Μακαρθισμού, ο Πέτερ Βάις είχε γράψει την *Ανάκριση*, ο Αλεξάντερ Κλούγκε, ο Νάνι Μπαλεστρίνι μεταμόρφωναν το ντοκουμέντο αναλλοίωτο σε έργο τέχνης: μου γεννήθηκε, λοιπόν, η ιδέα ενός έργου το οποίο, συνοψίζοντας την ουσία της δίκης, χωρίς προσθήκες ή αλλαγές, θα παλλόταν από μια ιδιότυπη θεατρικότητα, που ήταν έντονη στα πρακτικά, αλλά δύσκολα αποσπάσιμη χωρίς προδοσία του κειμένου. Όταν καταπιιάστηκα με το («μοντάζ»), δεν ήξερα τι με περίμενε στη στροφή, δεν υποπεύθηκα τις απέραντες δυσκολίες και ενέδρες του κειμένου.

Έναν ολόκληρο χρόνο βάστηξε η κοπιαστική εκκαθάριση του υλικού. Η δεύτερη εκδοχή, στο μαγνητόφωνο, κρατούσε έξι ολόκληρες ώρες. Πράγμα αβάσταχτο για τον θεατή, ακόμα κι αν επρόκειτο για την τριλογία του Αισχύλου (σε σκηνοθεσία Λούκα Ρονκόνι) – ας μη μιλάμε για πληκτικά πρακτικά που ούτε περιέχουν την αλήθεια ολόκληρη, ούτε ανταποκρίνονται στη ζεματιστή πραγματικότητα μιας δίκης. Γιατί οι άνθρωποι δεν μιλούν ποτέ όπως τους καταγράφουν οι πρακτικογράφοι.

Κι όμως, επέμενα. Η αντίσταση του υλικού ήταν μεγάλη, αλλά και το πάθος μου να κάνω προσιτή τη δίκη στο ευρύτερο κοινό ήταν κι αυτό τεράστιο. Χωρίς επεμβάσεις δικές μου –εκτός από ελάχιστες αναφορικές αντωνυμίες («οποιός, -α, -ο») που αντικαταστάθηκαν με «που», και δυο τρεις ασήμαντες αλλαγές στη σειρά των μαρτύρων–, χωρίς καν να θίξω την πραγματική δομή της δίκης –δηλαδή, κρατώντας την ίδια σειρά μ' αυτήν: ενστάσεις, μάρτυρες κατηγορίας, μάρτυρες υπερασπίσεως, απολογίες–, μηδενίζοντας μόνο τον χρόνο –η πραγματική δίκη κράτησε δύο εβδομάδες–, και χωρίς, τέλος, την πονηρότερη προδοσία που μπορούσε να γίνει στο «μοντάζ», στάθηκα, νομίζω, πιστός στις γενικές γραμμές, επιμένοντας ίσως σε μερικές λεπτομέρειες περισσότερο, αλλά δίχως καμιά παραχάραξη, ούτε ένα δικό μου «και» πάνω στα «επιλεγόμενα της καταστροφής».

Ο μαραθώνιος κράτησε ενάμιση χρόνο. Κι από τις 700 πυκνοτυπωμένες σελίδες της *Πρωίας* κατάφερα, αριθμώντας μόνο 110 αραιοτυπωμένες σελίδες, το βιβλίο να εκδοθεί τον Νοέμβριο του 1973 στην Ελλάδα από την πολύ σημαντική θεατρική σειρά των εκδόσεων «Δωδώνη». Έναν χρόνο ακριβώς μετά, Νοέμβριο του 1974, ανέβηκε ως θεατρικό έργο από γνωστό σκηνοθέτη με τον ίδιο τίτλο. Σε ερώτηση του έμπειρου πολιτιστικού συντάκτη Βαγγέλη Ψυρράκη στον σκηνοθέτη αν είχε επηρεαστεί από το δικό μου κείμενο, ο δημοσιογράφος έλαβε την απάντηση: «Διόλου. Πρακτικά είχε ο Βασιλικός, πρακτικά είχα κι εγώ». Έτσι

πήρα διαζύγιο από την περίφημη ευρωπαϊκή («σχολή του ντοκουμέντου») γιατί δεν υπάρχει καμία προστασία του δημιουργού.

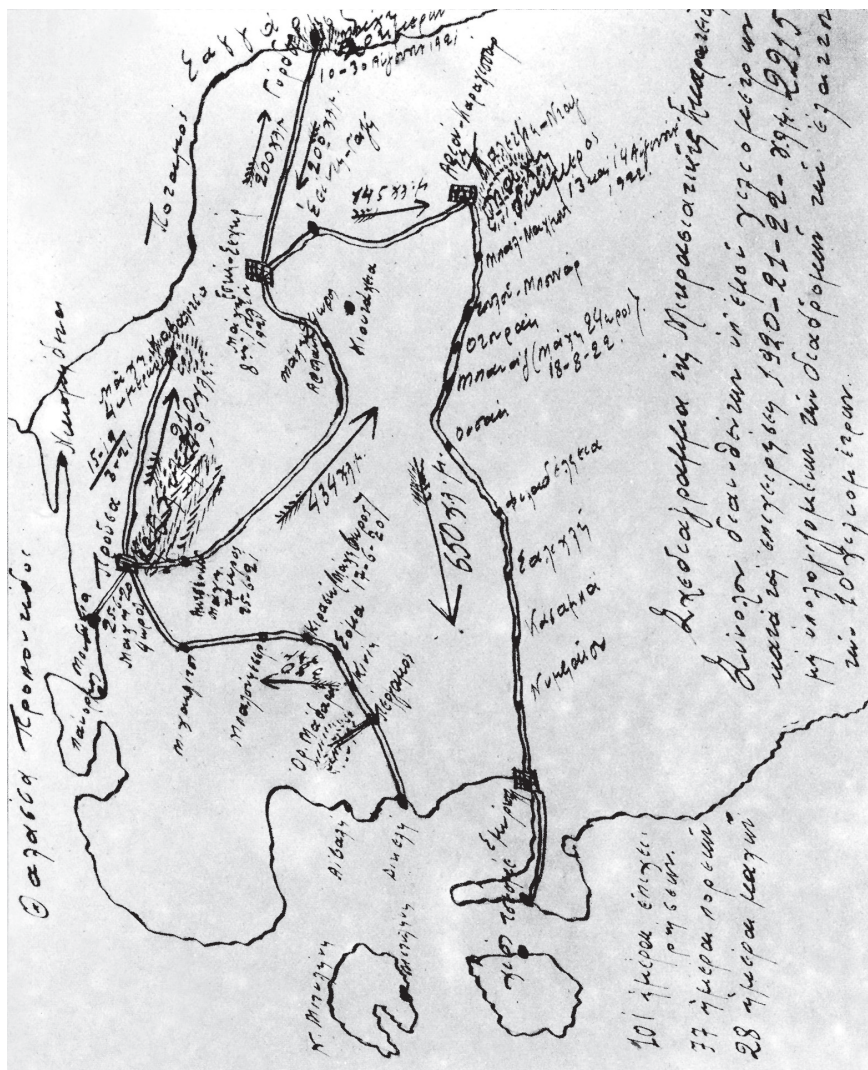
Στην παρούσα έκδοση το χειρόγραφο του πατέρα μου το επιμελήθηκε εξ αρχής ο φιλόλογος και ιστορικός (κυρίως ως προς τα ονοματεπώνυμα και τις τοποθεσίες του νησιού) της Θάσου Κωνσταντίνος Χιόνης.* Όμως έχει ο καιρός γυρίσματα. Σαράντα πέντε χρόνια έχουν περάσει από τότε. Στο διάστημα αυτό έγινε η αναψηλάφηση της δίκης, με την πρωτοβουλία του εγγονού του Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη και αναιρέθηκε η κατηγορία της «εσχάτης προδοσίας» που οδήγησε τους έξι στο απόσπασμα. Ξεχάστηκε και το «Η Σμύρνη, μάνα, κάγεται...». Το έχουν πει και διαφορετικά οι «αναθεωρητές»: «Συνωστισμός στην παραλία της Σμύρνης».

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

* Βλ. Αφιέρωμα στη μνήμη του Νικόλαου Βασιλικού, *Θασιακά*, περιοδική έκδοση της Θασιακής Ένωσης Καβάλας, τόμος ενδέκατος, 1998-2000, Καβάλα 2004. Ως προς τις εκδοτικές επιλογές, ο Κων/νος Χιόνης σημειώνει: «Η επανέκδοση γίνεται με το σημερινό μονοτονικό σύστημα και η ιστορική ορθογράφηση προσαρμόζεται στα σημερινά δεδομένα, όπως Καβάλα αντί Καβάλλα, μαζί αντί μαζύ, κόκαλο αντί κόκαλο, κρεβάτι αντί κρεββάτι, αρρώστια αντί αρρώστεια, βαθιά αντί βαθιιά κ.ο.κ. Αποκαθιστούμε το κείμενο στην αρχική μορφή του διατηρώντας το ύφος και τη μικτή του γλώσσα. Έτσι αναγκαζόμαστε να κρατήσουμε άλλοτε το -ομεν και άλλοτε το -ομε, άλλοτε το -ιν και άλλοτε το -η, άλλοτε το -ει και άλλοτε το -η κ.ο.κ., όπως ακριβώς αναγράφεται στο χειρόγραφο. Διατηρούμε τους τύπους αγγελιαφόρος, απαγοήτευσις, δαγκάνει, ζύμουμα, εξαφνικά, εξυπνά κ.λπ. αντί αγγελιοφόρος, απογοήτευσις, δαγκώνει, ζύμωμα, ξαφνικά, ξυπνά, καθώς και την παλιότερη ορθογράφηση μερικών λέξεων όπως Εσκή, Μπασή, Γενή, τραίνο κ.ο.κ. Η μικτή, άλλωστε, γλώσσα του αντικατοπτρίζει την εποχή του και αποδεικνύει τη μεταβατική περίοδο που ζει ο συγγραφέας Νίκος Βασιλικός από την καθαρεύουσα στη δημοτική».

ΝΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ
ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

Σχεδιάγραμμα της Μικρασιατικής Εκστρατείας, από το χειρόγραφο του Νίκου Βασιλικού.

«Πόλεμος πατήρ πάντων».
Ηράκλειτος

«Όπως παν άλλο αντικείμε-
νον αγάπης, ούτω και η πατρίς
εμπνέει αγάπην κάπως ανάλο-
γον του ποιού αυτής».

Ροΐδης

*Το Ημερολόγιον της Στρατιωτικής μου Ζωής και
πολεμικάί σελίδες της Μικρασιατικής Εκστρατείας.
Έγγραφον εκ του προχείρου πολεμικού ημερολογίου
εν Θεολόγω Θάσου, την 3ην Σεπτεμβρίου 1923.*

N. Βασιλικός

Επί τις ημέρες και πελαγίες αυτές γραμμές που άνωσθίσαν
τοσ μπαρουνταί επί έντονη μερονδία, τής μαίχης τόν παταριδύ
βάλαρον, τού κανονιά τού βραύτερου θρυλιδίου τού χαθωρίου τής
αίτησιδα ιδίτη, και τού μέλλοδαίαν τή σπαρωτικηή γραφή.
ως μη φηγέτα κανείς παραβυρόμενοι από άφίσηλα τού προαχθί
ή άρμια και ή άπαιρία, τή θεσησημα τή βελούδινη γλώσσα και
τής γαυκασιά τής δέχρονσαι δεσμοσφικου. Η τραχία πρακτι
κειή μου φηγέ σφαι τή πείνα μου τί σμύτα, σμυτί, τίμοιες.
πομομένες από βαδίζατα ρεαλισμού άναμετων με τόν και παρσι.
πινό, και τή και ή τοχέρως τού τή άδμμορρμω δει είναι τίποτι άη
χο σφαι μετ καιάνα αιτηρή πρακτικηή τής τού σή φηγέ τής
δει δερμαίνει (δουχί) γάλλα καιί τή γαυκασιά και τής ηητο ρυμαι
κειή φηγέ. Υπυρέτης και ήμ μετ, κειή τού δέσμου έμεινο τού
τοσ πρώτατα μερσι τή φηγέ μου εγ τή βυκα έπί άφειροβόλον Ιδανικώ.

Τό βήμονα δέμα τόνο αίσιτημοι τής παρχονία ήμισρα τής

Αφελέρω

Επί τής Μνήμης τής άξια τών πεσόντων
φιχών σφειρομετωί τών όσων τή ήρωϊκά τών.
μαζα σμεπάφει ή Μικρασιατικηή Γή, τού ραν.
τίστικη και άη τού άμω μου σήνω ο αίφρα.

Στις λίγες και πεταχτές αυτές γραμμές, που αναδίδουν του μπαρουτιού την έντονη μυρουδιά, της μάχης τον παταγωδή σάλαγον, του κανονιού τον βροντερόν βρυχηθμόν, του λαβωμένου την απέλπιδα οδύνη και του μελλοθάνατου τη σπαρακτική κραυγή, ας μη ζητήσει κανείς, παρασυρόμενος από αφέλειαν που προκαλεί η άγνοια και η απειρία, της φιλολογίας τη βελούδινη γλώσσα και της φαντασίας την θέλγουσαν διακόσμησιν. Η τραχιά στρατιωτική μου ζωή σύρει την πένα μου σε σκίτσα, σκηνές και εικόνες ποτισμένες από βαθύτατον ρεαλισμό ανάμικτον με πόνον και παράπονο, γιατί και ο πόλεμος που τα εδημιούργησε δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια καιούσα σκληρή πραγματικότητα, που στη φλόγα της δεν θερμαίνει (δυστυχώς!), αλλά καίει τη φαντασία και της πλέον ρομαντικής ψυχής. Υπηρέτης και εγώ μιας κακής υποθέσεως έκαυσα το πολυτιμότερον μέρος της ζωής μου εις τον βωμόν ενός αμφιβόλου ιδανικού.

Το δε μοναδικόν τούτο απόκτημα της πολυχρονίου εκστρατείας.

Αφιερώνω

Στην Μνήμη την αγία των πεσόντων φίλων συμπολεμιστών, των οποίων τα ηρωικά κόκαλα σκεπάζει η Μικρασιατική Γη, που ραντίσθηκε και απ' το δικό μου άλικο αίμα.

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

1918

ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΟΙ ΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΙ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΜΟΥ ΖΩΗΣ

Μίαν των τελευταίων ημερών του δευτέρου δεκαημέρου του μηνός Απριλίου 1918, εις τας Αθήνας, ανερχόμενοι την οδόν Σταδίου κατά τας εννιά το βράδυ με τον θείο Γεώργιο Βασιλικό, επιστρέφοντες στο δωμάτιό μας, έριξα μια ματιά στον πίνακα ο οποίος ήτο τοποθετημένος στη βιτρίνα της γαλλικής εφημερίδος *Progrès*, εις τον οποίον εγράφοντο διά κιμωλίας τα σημαντικότερα νέα της τελευταίας στιγμής. Έγραφε: «Διά Β. Διατάγματος δημοσιευομένου απόψε εις την *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* καλούνται υπό τα όπλα οι κληρωτοί της κλάσεως 1918 κ.λπ. Ημέρα προσελεύσεως ορίζεται από 1-8 Μαΐου ε.ε.». Αστραπιαίως μύρια και ποικίλα συναισθήματα μοι εγεννήθησαν. Των πάντων όμως εκυριάρχει ζωηρόν αίσθημα φιλοπατρίας και φιλοτιμίας, το οποίον εγιγάντωσαν αι τελευταίαι επιστολαί που επήρα τας ημέρας εκείνας από τον Αριστοφάνη Τζάτα και Κλέαρχο Λαμπίρη, οι οποίοι ευρίσκοντο εις την πρώτην γραμμήν του Μακεδονικού Μετώπου.

Υπεδέχθην την είδησιν με ενθουσιασμόν και έχαιρον διότι θα μου εδίδετο η ευκαιρία να μη υστερήσω εις την εκπλήρωσιν του καθήκοντος. Εστενοχωρούμην και εδυσανασχέτουν όταν έβλεπα τον Γεώργιο να μη συμμερίζεται και αυτός τον ενθουσιασμόν μου, αλλά να επιφέρει ψυχραίμους παρατηρήσεις και

να προσπαθεί να με εισαγάγει και προδιαθέσει κακώς διά την σκληράν πραγματικότητα της στρατιωτικής ζωής. Απεφάσισα, κατόπιν των επιμόνων συστάσεών του, να υποβάλω αίτησιν εις το Στρατολογικόν Γραφείον περί χορηγήσεως ενός έτους αναβολής κατατάξεως, καθόσον ετύγχανα τριτοετής φοιτητής της Νομικής. Εν τω μεταξύ, την 22αν Απριλίου, ανεχώρουν διά Θάσον ατμοπλοϊκώς μέσον Βόλου-Σκιαθου-Λήμνου. Ήτο η εποχή κατά την οποίαν τα υποβρύχια της Γερμανίας ετρομοκράτουν τους ναυτικούς μεταβαλλόντα κάθε όρμον και κολπίσκον των νήσων του Αιγαίου εις κρυφώνα όπου ελλόχευε ο Χάρος-υποβρύχιον. Μετά δεκαπενθήμερον οδυσειακήν περιπλάνησιν, εκ των οποίων οκταήμερος εν Μούδρω καθυστέρησις, εφθάσαμεν τέλος κατά την ανατολήν του ηλίου της 15ης Μαΐου εις τον Λιμένα.

Εκεί ευρήκα όλους τους κληρωτούς της Θάσου συγκεντρωμένους και αναμένοντας το βαπόρι το οποίον επρόκειτο να τους παραλάβει. Ανεχώρησα για τον Θεολόγο, όπου έφθασα εντελώς εξαφνικά. Εντός των ημερών αυτών πληροφορούμαι την μεγάλην μάχην του Σικρα. Εν τω μεταξύ, κατόπιν ενεργειών πολλών καλοθελητών παρά τη Στρατιωτική Διοικήσει Θάσου, εκλήθην εις τον Λιμένα προς κατάταξιν, εφόσον δεν μοι είχε χορηγηθεί εισέτι αναβολή κατατάξεως.

Την 8ην Ιουνίου απεχαιρέτησα τους δικούς μου και ανεχώρησα διά τον Λιμένα όπως καταταγώ εις τον εκεί εδρεύοντα Λόχον Θάσου. Μόλις έφθασα, μία απαισία είδησις μου έσχισε σαν δίκωπο μαχαίρι την καρδιά. Από επιστολήν στρατιώτου προς την οικογένειάν του έμαθα πως ο καλός και αγαπημένος μου Αριστοφάνης Τζάτας σκοτώθηκε στις 17 Μαΐου στο Σικρα. Θόλωσε το μυαλό μου και την ψυχή μου σκέπασε βαρύ σκοτάδι απ' την οδύνη. Το βράδυ μία μεγάλη παρέα, μεταξύ των οποίων ο Γρηγόρης Χρυσολωράς, ο Ιγνάτης Κουτσομύτης, ο Γεώργιος Νάσος και μερικά άλλα παιδιά του Λόχου Θάσου, με

συντρόφεψε σε αδιάκοπο και ολονύκτιο πιστό, κατά την διάρκεια του οποίου τα μάτια σαν κρουνόι αστεϊρευτοί δακρύνων έτρεχαν φλογισμένα από το πολύωρο κλάμα. Η νύχτα αυτή αξέχαστη θα παραμείνει. Τόσο βαθιά και συγκλονιστική θλίψη δύο φορές ως τώρα δοκίμασα στη ζωή μου. Την πρώτη φορά όταν πληροφορήθην τον θάνατο του πατέρα μου. Και τη δεύτερη σαν έμαθα τον θάνατο του αγαπητού μου Αριστοφάνη. Την επαύριο πολύ πρωί εξήτησα άδεια από τον διοικητήν του Λόχου όπως μεταβώ στον Θεολόγο και κλάσω μαζί με τους γονείς του τον θάνατόν του.

Ενώ βρισκόμουνα ακόμη στο χωριό, ειδοποιήθην ότι μπορώ να παραμείνω, διότι ήλθεν εν τω μεταξύ η απόφασις του Στρατολογικου Συμβουλίου, δυνάμει της οποίας μοι εχορηγείται ενός έτους αναβολή κατατάξεως. Ατυχώς επέπρωτο να μη κάμω χρήσιν της αναβολής, καθόσον την 1ην Ιουλίου ειδοποιούμαι παρά του Φρουραρχείου Θάσου ότι οφείλω να παρουσιασθώ, διότι εκλήθησαν υπό τα όπλα άπαντες οι εν αναβολή κατατάξεως διατελούντες. Με μεγάλη μου λύπη αποχωρίζομαι και πάλιν της οικογενείας μου αφήνοντας και μέρος... της καρδιάς μου σ' ένα ολόδροσο κοριτσάκι 16 χρονών μ' ολόξανθα μαλλάκια και άλικά χειλάκια, σαν φλογόχρωμο μπουμπούκι του Μαΐου. Αλλ' ιδού η ευχάριστος έκπληξις την οποίαν εδοκίμασα μόλις έφθασα στον Λιμένα προς κατάταξιν. Κατόπιν τηλεγραφικής διαταγής του Υπουργείου εδικαιούμην τριμήνου αναστολής προσελεύσεως, της οποίας αμέσως έτυχον. Εις τας 3 Ιουλίου επιστρέφω στο χωριό γεμάτος χαρά, διότι θα μπορούσα να εξακολουθήσω πλέκων το ειδύλλιον...

Κατ' αρχάς προσπαθώ να προσφέρω την λατρείαν μου συγχρόνως και προς την Αθηνάν παρασκευαζόμενος διά τας τμηματικές εξετάσεις του τρίτου πανεπιστημιακού έτους -διά τας οποίας έτυχον και τριμήνου αναστολής- και προς τον πτερωτόν υιόν της Αφροδίτης δοκιμάζων την άφθαστον ηδύτητα της

συντροφιάς της εκλεκτής της καρδιάς μου... Δεν ήρghσα όμως ν' αντιληφθώ ότι δύσκολον δυσί κυρίους δουλεύειν. Αμφιταλαντευόμενος επί τινα χρόνον και αμφιβάλλων αν πρέπει ν' ακολουθήσω τας υπαγορεύσεις του νου ή της καρδιάς, επροτίμησα εν τέλει το δεύτερον. Παραδομένος τελείως εις την γοητείαν του αισθήματός μου δεν ένιωσα πότε πέρασαν οι τρεις μήνες της αναστολής μου. Για τρίτη και τελευταία φορά αποχαιρετώ τους δικούς μου όπως παρουσιασθώ εις το Φρουραρχείον Θάσου. Εις τας 29 Σεπτεμβρίου αναχωρώ με φύλλον πορείας διά το εν Θεσσαλονίκη Έμπεδον Αρχιπελάγους.

Την νύκτα της 29ης προς την 30ήν παραπλέομεν επί του γαλλικού βαποριού το όμορφο νησί μας, το οποίον παρουσιάζε ένα αλλόκοτο και φαντασμαγορικό θέαμα λουσμένο στο ασημένιο φως του φεγγαριού. Ένα αόριστο προαισθημα γεμίζει την ψυχή μου απαισιοδοξία. Προαισθάνομαι ότι πολλές περιπετειάς έχω ν' αντιμετωπίσω στο στάδιο της καινούργιας μου ζωής, στην οποίαν μόλις έμπαινα. Και οι φόβοι μου δεν ήρghσαν να επαληθευθούν από των πρώτων ακόμη ημερών. Παρ' όλας τας προφυλάξεις μου δεν απέφυγα το κρυολόγημα της φθινοπωρινής νύχτας, την οποίαν κατ' ανάγκην επέρασα ολόκληρη εις το κατάστρωμα του βαποριού μαζί με τον ανθυπασπιστήν Νίκον Νικολούδη.

ΣΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ. ΠΑΡ' ΟΛΙΓΟΝ ΠΑΝΩΛΟΒΛΗΤΟΣ...

Το πρωί της 30ής Σεπτεμβρίου αποβιβάζομαι στη Θεσσαλονίκη κρυολογημένος φοβερά. Μετά πολλές δυσκολίας κατορθώνω να εύρω κατάλυμα. Την 1ην Οκτωβρίου σηκώνομαι με πυρετό. Κατά καλήν μου τύχην την 2αν Οκτωβρίου αναβαίνων την οδόν Εθνικής Αμύνης συνήντησα τον ιατρόν Ιωάννην Τουρ-

τούρη, γνωστόν μου εκ Θάσου. Κατόπιν παρακλήσεώς μου όπως με εξετάση, μεταβαίνομεν μαζί εις παρακείμενον φαρμακείον όπου γράφει σχετικήν σημείωσιν διά τον διευθυντήν του Δημοτικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης κύριον Χρηστίδην. Η Θεία Πρόνοια με έσωσε αυτήν την φοράν... Πάσχων εκ γριπώδους πνευμονίας ενοσηλεύθην εις τον θάλαμον του Αγίου Κωνσταντίνου μέχρι της 20ής Οκτωβρίου. Κατά την διάρκειαν της ασθeneίας μου εδοκίμασα στιγμάς υπερτάτης αγωνίας. Στον παροξυσμό του πυρετού ποθούσα και ονειρευόμouνα τις κρυστάλλινες βρύσες της πατρίδος μου Θασουόλας, που μόνες μπορούσαν να δροσίουν τα φλογισμένα στήθη μου.

Την 7ην Οκτωβρίου έρχεται από τας Αθήνας ο Γεώργος, του οποίου η παρουσία με ανακουφίζει και μ' ενθαρρύνει. Την επαύριο γίνεται η κρίσις της ασθeneίας μου και την 9ην εισέρχομαι εις το στάδιον της αναρρώσεως. Εις το διπλανόν μου κρεβάτι νοσηλεύεται ένας πανωλόβλητος. Το Νοσοκομείον απομονούται επί δεκαήμερον. Νέα και πάλιν αγωνία τρομακτική. Από στιγμής εις στιγμήν αναμένω το μοιραίον πλήγμα της βροτολογίου νόσου. Ύστερα από δεκαήμερον φρικώδη αγωνίαν εξέρχομαι του Νοσοκομείου, σαν βγαλμένος από τον Άδην, τα σκοτεινά βασίλεια του οποίου παρ' ολίγον να επισκεφθώ. Αδυναμία τρομερή με παρακολουθεί. Δυσκολία μεγάλη για την εξεύρεση καταλύματος. Παρ' όλας τας προσπαθείας του Γεώργου κινδυνεύομεν να μείνουμε στον δρόμο. Με πολλή δυσκολία περνούν οι μέρες ή μάλλον οι βραδιές. Τη συνδρομή του ανθυπασπιστού Βασιλείου Σταυροπούλου ενοικιάζομεν ένα δωμάτιον στη συνοικία Καραγάτσα. Εις τας 5 Νοεμβρίου παρουσιάζομαι εις το Έμπεδον Αρχιπελάγους και κατόπιν καταλλήλων συστάσεων τοποθετούμαι εις τον βον Λόχον, του οποίου διοικητής είναι ο Μπαϊρακτάρης. Καθημερινώς αναβαίνω τον από Καραγάτσα εις Τούμπαν Γολγοθάν. Το στρατόπεδον απαίσιον στην όψιν και την διαμονήν.

ΣΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ.
 ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΟΙ ΑΣΘΕΝΕΙΑΙ ΠΟΥ ΓΕΝΝΟΥΝ
 ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΑΓΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΙΝΗΣΕΙΣ

Την 17ην Νοεμβρίου εισέρχομαι εκ νέου εις το Δ΄ Στρατιωτικόν Νοσοκομείον της Τούμπας, όπου εδοκίμασα για πρώτη φορά όλη τη φρίκη και την απαγοήτευση του εγκαταλελειμμένου στρατιώτου. Απαγοήτευσis πλήρης με κατέλαβε. Ευθύς από των πρώτων ημερών της κατατάξεώς μου έλαβα αφορμήν να γνωρίσω πόσον διαφορετική είναι η στρατιωτική ζωή απ' ό,τι την εφαναζόμην και πόσας περιπετείας επιφυλάσσει.

Την 25ην Νοεμβρίου ανταμώνω και τον Κλέαρχον Λαμπίρην επιστρέφοντα εις το Μέτωπον μετά την αποφοίτησίν του εκ του ουλαμού των Αθηνών. Εδοκίμασα μεγάλη χαρά που τον ξανάβλεπα ύστερα από τόσον καιρό και σε τέτοιες μάλιστα ψυχολογικές στιγμές, που ησθανόμουν τρομακτική μόνωση γύρω μου. Μένουμε λίγες μέρες μαζί, κατά τας οποίας είπαμε πολλά σχετικά με τη νέα μας στρατιωτική ζωή. Φιλοξενούμεθα σε κάποιον γνωστό του σπίτι. Την 29ην Νοεμβρίου αποχωρίζόμεθα.

Την 2αν Δεκεμβρίου διακομίζομαι επ' αυτοκινήτου εις το Α΄ Στρατιωτικόν Νοσοκομείον Θεσσαλονίκης. Την 6ην Δεκεμβρίου υφίσταμαι οδυνηράν θερμοκαυτηρίασιν, την οποίαν κατ' αρχάς, λόγω της χλωροφορμιάσεως, δεν ησθάνθην. Μετά την αφύπνισίν μου ησθάνθην δριμυτάτους πόνους. Η θλιβερά σύμπτωσις της επετείου και των φοβερών αλγηδόνων εις τας οποίας ήμουν παραδομένος μου εγέννησε πολύ θλιβερά προαισθήματα. Ολόκληρος ο Δεκέμβριος πέρασε στο Νοσοκομείο. Μαύρα Χριστούγεννα και Νέον Έτος.